

Széplaki Erzsébet: Nyelvtan és helyesírás munkatankönyv – 8. évfolyam

(Műszaki Könyvkiadó, 2022)

Prof. Dr. Balázs Géza egyetemi tanár

Színház- és Filmművészeti Egyetem, Budapest

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad

Kezdetben az idegen nyelveket oktató könyvek színesedtek ki, váltak életközponttá, gyakorlatibbá. De hamarosan követték őket más tantárgyak könyvei, így a nyelvtankönyvek is. Széplaki Erzsébet érdekes tankönyvíró nyelvtani és helyesírási munkatankönyvei is ilyenek: tankönyv és gyakorlókönyv egyben, sok-sok színes, érdekes feladattal, gazdag szövegvilággal és persze minden oldalon valamilyen vizuális („szemfogó”) ábrával, képpel, táblázattal, gondolattérképpel.

A 8. osztályos *Nyelvtan és helyesírás munkatankönyv* új témaként az összetett mondatokat és a szóalkotást magyarázza el, majd pedig ismétlőfeladatokat tartalmaz a hangtántól az alaktanon, szófajtanon át a mondattanig. Ezt követi a középiskolára való felkészítés: Hogyan jegyzeteljünk? Milyen önéletrajzok vannak? A zárórészben pedig a modern világ kommunikációja (hirdetés, reklám), valamint egy retorikai fejezet (ünnepi beszéd) következik.

Az összetett mondatok alapeseteit nem vitatják a nyelvészek, a vitatható átmenetek (pl. a halmozásos állítmányok, a szeretlen mondatrészek) egyetemi szinten tárgyalandók. Elegendő, ha az általános iskolás megérti, hogy az összetett mondatoknak két nagy csoportja van. Az egymás után egyenlő szinten helyet foglaló, logikai kapcsolatban álló, és ezért akár külön-külön is megálló tagmondatokból összeálló mellérendelő összetett mondat, valamint a nyelvtani kapcsolattal is bíró, éppen ezért nem önálló tagmondatokból álló összetett mondat. És persze többszörösen összetett mondatként ennek számos variánsa létezik, és ez már átvezet bennünket a mondatelemzés rejtvényfejtéshez hasonlítható örömeibe. Hogy mi a mellé- és mi az alárendelés, ezt viszonylag könnyű megérteni. Még a mellé- és alárendelés típusait is. A sajátos jelentéstartalmú alárendelő mondatok szoktak gondot okozni – de ennek logikáját jól mutatja a tankönyv 45. oldalán található, kimondottan ebbe a tankönyvbe készült ábra. Ugyancsak ilyen gondolattérkép készült a szóalkotási módokról – szerencsére nem utánozva a nyelvtankönyvek ismétlődő hibáját, hogy a szóalkotás harmadik nagy csoportját „ritkának” nevezik. Ebben a tankönyvben úgy szerepel: Egyéb szóalkotási módok. Mert ma már egyáltalán nem ritka a szóelvonás, a szóvegyülés, a szórövidülés, a mozaikszó-alkotás... Egyes nyelvi rétegekben a szórövidülésre akár azt is mondhatnánk: nagyon gyakori. Sőt: túlzottan gyakori!

Kiterjesztett, elméleti és gyakorlati nyelvtanoktatásunkban a magyar nyelv és irodalom szakos tanár a szigorúan vett nyelvi-logikai ismereteken túl kommunikációs felkészítést is magára vállal. Így a nyelvtankönyvben – a szokásos, minden leckét végigkísérő, az aktuális szabályzatra is utaló helyesírási ismereteken túl – olyan témák is szerepelnek, mint az idézés módja, a reklám és a hirdetés, a köszönés, a bemutatkozás. Hogy miért? Erre utalt nemrégiben egy tanár kollégám: van egy feledésbe merült régi, magyar szó, az, hogy köszönöm. A tréfát félretéve, sokszor a legelemibb nyelvi kapcsolatteremtő eszközöket is tanítani kell, jobb esetben elég felfrissíteni az emléküket.

Ahogy ez már Széplaki Erzsébettől megszokott, kedves személyességgel vezeti a tanulót, megszólítja, felhívja a figyelmet a kommunikációban, nyelvhasználatban megfigyelhető jelenségekre. Az érdeklődés felkeltését szolgálják a sokféle nyelvi közeget megjelenítő szövegek; köztük olyanok is, amelyek nem annyira megszokottak egy tankönyvben, de annál inkább ismerősek a mindennapi szövegvilágból. Például: ismeretterjesztő szöveg állatokról, néprajzi leírás, állatmese (fabula). Közben kilépünk Magyarországról, mert felbukkan Tanzánia és Peru is (Machu Picchu). A feladatokban olyan témák szerepelnek, mint a szuperhősök vagy éppen a videójátékok, videómegosztó oldalak. Az idézett szerzők között pedig ott szerepel Petőfi Sándor, Heltai Gáspár, Szabó Magda, Benedek Elek, Karinthy Frigyes.

Egy szép kivitelű, nyelvi kalandozásra is csábító tankönyvvel lettünk gazdagabbak Széplaki Erzsébet új kiadványával.

Kiadói kódja: MK-2479
Oldalszám: 128 oldal
Méret: A4
Szín: fekete-fehér

Szóalkotási módok

A szóösszetétel

A szóalkotás új termékménye lehetősége a **szóösszetétel**. Nyelvtan történetében a 19. századig ritkán fordult elő de manapság széleskörűen foglalkoznak a szóösszetétel gyarapodásával. Ekkor két szót egyetlen szóval illesztünk össze. Az így keletkezett nyelvi egység az **összetett szó**. Az alábbi szöveg kiemelt szavai összetett szavak.

Annabella tanítás után betér: az iskolai könyvtérbe. **Belépett** az **olvásótérbe**. **Leemelte** a **könyvespolcra** az **Életrajz** lelkont. **Hiba** lapozgatótt, nem találta a keresett **zeneszerzőt**. A **könyvtáros** odalépett hozzá. Azt javasolta a **kisdiáknak**, nézzék utánna a **Zenei** lelkiben. **Végre** sikerrel járt. A **hogyváltatás** felírta a legfontosabb adatokat. **Munkája** végzetével **viszabehelyezte** a kötetet a **könyvtárlányra**.

Ligye emlékszel? Az összetett szó két fő része az **előtag** és az **utótag**. Az egybeírt szóalkotás igek is összetett szavak, de előtagnak csak a két vagy több szóból álló igekötők számítanak.

Amennyiben az összetétel előtagja vagy utótagja, vagy akár mindkettőt összetett szó, akkor **többszörös szóösszetételről**, többszörösen összetett szóról beszélünk, de ebben az esetben is elő- és utótagra bontjuk az összetett szót.

viszta/helyez ↑ előtag ↓ egyszerű szó ↑ összetett szó	olvásótér/em ↑ előtag ↓ egyszerű szó ↑ összetett szó	cséppk/barlang ↑ előtag ↓ összetett szó ↑ egyszerű szó ↑ többszörösen összetett szó
festék/szaküzlet ↑ előtag ↓ egyszerű szó ↑ összetett szó	nyersanyag/lelőhely ↑ előtag ↓ egyszerű szó ↑ összetett szó	

1. A szóösszetétel a szóalkotásnak az a módja, amelyben két vagy több szót egyetlen, új jelentést hordozó szóval illesztünk össze.

2. Az összetett szó jelentése gyakran nem pusztá összege az előtag és az utótag jelentésének, hanem több vagy más. A példák például nem a por hintése, hanem hamis látszat kelte. A hidegvíri embernek sem a vére hideg, hanem olyan személy, aki meglepő helyzetekben is észszerűen viselkedik, nem veszt el a fejét, rendhíven a nyugalmat.

A szóösszetételek fajtái az előtag és az utótag viszonya alapján határozhatjuk meg. Ha azonos mondatrészek formák össze, akkor **melldrendelő szóösszetétel** keletkezik, például az alábbi kiemelt szavak:

A nagy **hercehurca** közepette senki sem vette észre a **lilomok** között **tipeg-topogó** kifutni.

52

Ha az előtag az utótagnak valamilyen bővítőmánya, akkor **alldrendelő szóösszetételről** van szó. Ezek egy részében mondatrészi viszony figyelhető meg: alanyos, tárgyias, határozói, jelzős. Például:

Kétnapos találkozó rendeztek az **országjáró** diákok Szedgen.

kétnapos országjáró	Milyen bővítőmánya az előtag? Hány napos? Mit járó?	mennyiségjelző tárgy
------------------------	---	-------------------------

1. A **melldrendelő összetétel** két azonos mondatrészi szerepű és azonos szófajú szó **összeillesztésével** jön létre (hercehurca, lilomok). **Elldfordulnak** közöttük viszont olyan **szóösszetétel** keletkezik, amelyeknek mindkét tagja **felvezeti a toldalékokat (tipeg-topog, tipegnek-topognak, tipeg-topogó)**.

2. Az **alldrendelő összetett szavak előtagja az utótag alldrendelő bővítőmánya**. Ha az utótaggal **rakérdzünk az előtagra, akkor kiderül, hogy milyen alldrendelő viszony van a két tag között**. Ha nem tudunk **rakérdzni az utótaggal az előtagra, akkor többnyire nem alldrendelő összetételről** állunk szemben. **Toldalékok csak az utótag kaphat, például: országjárók, kétnaposok.**

Az **alldrendelő szóösszetétel** keletkezésében részben az előtag nem mondatrészi szerepében. Ebben az esetben részletesebb kifejtéssel értelmezhetjük az előtag és az utótag kapcsolatát. Mivel ezek a szavak egy terjedelmesebb kifejezés jelentését sűrítik egy-egy szóba, **jelentéssűrítő szóösszetétel** keletkezik. A jelentéssűrítő szóösszetétel jól szemlélteti a következő jelzős szóösszetétel. A **piacvezető** azonban nem a piactérnek a tárcája, tehát nem bíratos jelzős szóösszetétel, hanem pénz és esetleg más iratok tárolására alkalmas eszköz, tehát jelentéssűrítő szóösszetétel.

Az **egyre gyarapodó okos- előtagú** összetett szavak **mindvégig jelzős szóösszetételnek** tűnnek, ám az okos-**ebben az esetben nem pusztá jelző**, hanem azt jelenti, hogy digitális alapú, többfunkciós, tehát **okos** a szavak is jelzős szóösszetétel: **okosbiciklő** (nem a biciklő okos, hanem azért okos, mert van benne rádió, GPS stb.), **ilyenek a további okosok** is: **okosautó, okosóra, okostárcsere, okostelefon, okosautó, okoskötő** stb.

3. **Dönts el az állításokról, hogy igazak-e vagy hamisak! Tegye X-et a megfelelő négyzetbe!**

Az összetett szavak szóösszetétel útján keletkeznek.	IGAZ	HAMIS
A többszörösen összetett szavaknak csak az előtagja lehet összetett szó.	☐	☐
Az alldrendelő összetett szavakban az utótag bővítőmánya az előtagnak.	☐	☐
Alldrendelő szóösszetételben az előtag valamilyen bővítőmánya az utótagnak.	☐	☐

53

A könyvet keresse webáruházunkban (www.konyvbagoly.hu) és könyvesboltjainkban, vagy érdeklődjön vevőszolgálatunkon (info@muszakikiado.hu)!

